

ФІНАНСИ ТА ФІНАНСОВІ РИНКИ

УДК 336.657

С. О. Смирнов

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМУ ФІНАНСУВАННЯ ПІЛЬГОВИХ ПЕНСІЙ ПІДПРИЄМСТВАМИ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Розглянуто концептуальні засади формування і функціонування механізму фінансового забезпечення пільгових пенсій; досліджено етапи формування професійної пенсійної системи за рахунок підвищення ефективності існуючої пенсійної системи; запропоновано принципи, що спрямовані на підвищення ефективності функціонування механізму фінансування пільгових пенсій.

Ключові слова: пенсія, професійна пенсійна система, фінансування, професійні захворювання, принципи, етапи, оподаткування.

Рассматриваются концептуальные принципы формирования и функционирования механизма финансового обеспечения льготных пенсий; исследуются этапы формирования профессиональной пенсионной системы за счет повышения эффективности существующей пенсионной системы; предложены принципы, которые направлены на повышение эффективности функционирования механизма финансирования льготных пенсий.

Ключевые слова: пенсия, профессиональная пенсионная система, финансирование, профессиональные заболевания, принципы, этапы, налогообложение.

Conceptual principles of forming and functioning of mechanism of the financial providing of favourable pensions are examined in the article; the stages of forming of the professional pension system are investigated due to the increase of efficiency of the existent pension system; offered principles which are directed on the increase of efficiency of functioning of mechanism of financing of favourable pensions.

Key words: pension, professional pension system, financing, specialized diseases, principles, stages, taxation.

Актуальність проблеми. Наявність пільг по зменшенню пенсійного віку відносно загальноновстановленого, які мають працівники шкідливого виробництва, призводить до скорочення періоду накопичення внесків та збільшення періоду виплат пенсій, що створює додаткове навантаження на Пенсійний фонд України (далі – ПФУ). Проведення пенсійної реформи в Україні змінило політику держави відносно фінансування пенсій, які не відповідають принципам пенсійного страхування, шляхом компенсування витрат ПФУ на їх сплату роботодавцями. Це стимулює підприємства зі шкідливими умовами праці до впровадження інноваційних технологій та ліквідування шкідливості. Але є виробництва, у яких шкідливість є часткою технологічного процесу, тому стає питання оптимізації витрат підприємства та ПФУ шляхом створення механізму ефективного фінансування пільгових пенсій в Україні.

Аналіз останніх наукових досліджень. Значний внесок у дослідження проблем фінансування пенсійних виплат внесли такі вітчизняні науковці, як: В. Ачаркан [2, 3], А. Карцхія [4], Ю. Ф. Касимов [5], Лібанова, Б. Надточій, І. О. Багнюк [6], А. З. Абубекерова [1], А. Ревцова, В. Роїка, Г. Фаліна, Е. Четиркіна, В. Якушева та багатьох інших.

Аналіз світової практики побудови й розвитку недержавних і професійних пенсійних систем показує, що основні зусилля державного регулювання пенсійної системи спрямовані на мінімізацію ризику втрати платоспроможності пенсійних фондів протягом певного проміжку часу та формування стійких відносин у потоках внесків і виплат.

Згідно з українським законодавством, керівник підприємства із шкідливими умовами праці спільно з профспілкою розробляє пенсійну програму підприємства, яка включає в себе визначення категорій працівників, охоплених недержавним пенсійним забезпеченням, розрахунок необхідних фінансових ресурсів і встановлення джерел фінансування, розробку та затвердження внутрішніх нормативних документів, що формулюють умови й порядок реалізації недержавного пенсійного забезпечення.

Мета дослідження. Метою статті є розробка та обґрунтування концепції розвитку механізму ефективного фінансування пільгових пенсій через професійну пенсійну систему.

Діюча пенсійна система регулюється більш як 20 законодавчими актами і дуже великою кількістю нормативно-правових документів, більшість з яких надають пільги по пенсійному забезпеченню представникам окремих професій. Своєчасне та якісне здійснення практичних завдань щодо системи державного контролю за діяльністю фондів передбачає їхнє ліцензування, уніфіковану систему бухгалтерського обліку, обов'язкові щорічні аудиторські перевірки, звітність пенсійних фондів перед контролюючим органом.

Механізм державного регулювання діяльності професійних пенсійних систем передбачає:

- реєстрацію пенсійних схем (планів). Пенсійна схема повинна бути зареєстрована у встановленому порядку, при цьому перевіряється обґрунтованість співвідношення внесків і виплат, дотримання прав учасників;
- поточний контроль за діяльністю інститутів недержавного пенсійного забезпечення, який здійснюється завдяки аналізу обов'язкової звітності і дозволяє державним органам оперативно відслідковувати фінансовий стан інститутів недержавного пенсійного забезпечення;
- публічність і прозорість інформації дає право суб'єктам недержавного пенсійного забезпечення самостійно оцінювати фінансовий стан тих установ, де розміщені пенсійні накопичення;
- свободу переміщення пенсійних накопичувань, що змушує менеджерів пенсійних фондів більш ефективно розміщувати пенсійні активи і знижувати витрати, тобто виникає конкурентна боротьба за учасників між інститутами недержавного пенсійного забезпечення;
- обмеження в інвестиційній політиці та обов'язкову диверсифікацію активів як захист від некваліфікованих дій менеджерів, що дозволяє гнучко регулювати інвестиційну політику недержавного пенсійного фонду (НПФ);
- зовнішній аудит, оцінювання активів. Зовнішні фахівці, незалежні від адміністрації інституту недержавного пенсійного забезпечення, надають об'єктивну інформацію про фінансовий стан недержавного пенсійного фонду;
- резервування, взаємне страхування.

Упровадження цих механізмів дозволить знизити ризик і соціальну напруженість від можливих банкрутств інститутів недержавного пенсійного забезпечення, особливо в умовах економічної кризи й у період формування законодавчої і нормативної бази [2].

На нашу думку, державне регулювання необхідне, по-перше, щоб запобігти зловживанням з боку суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення; по-друге, для створення сприятливих умов для розміщення пенсійних активів; по-третє, для захисту інтересів населення та попередження втрати накопичених пенсійних коштів у більш вразливому до фінансових негараздів похилому віці.

Урядом надані повноваження по державному регулюванню та нагляду за пенсійним забезпеченням:

- державній комісії з цінних паперів та фондового ринку України;
- державній комісії з регулювання ринків фінансових послуг України;
- Національному банку України.

По-третє, реформування пенсійної системи має бути підкріплене також адекватними змінами в оподаткуванні, які заохочували б роботодавців і найманих працівників до накопичення та інвестування пенсійних заощаджень.

З цією метою необхідно:

- знизити ставки оподаткування доходів фізичних осіб, що сприятиме підвищенню доходів населення та їх легалізації і збільшенню пенсійних внесків;
- звільнити від оподаткування частину доходів фізичних та юридичних осіб, яка спрямовуватиметься до накопичувальної пенсійної системи;
- звільнити від податку на прибуток інвестиційні доходи, одержані від вкладення пенсійних коштів;
- включити до системи оподаткування доходів фізичних осіб виплати з накопичувальної пенсійної системи;
- звільнити суб'єктів господарювання, які управляють пенсійними коштами, від податку на додану вартість послуг з обслуговування пенсійних активів, оскільки це призводить до адекватного зменшення пенсійних виплат;
- розробити правовий та економічний механізми залучення доходів, одержаних від легалізації та податкової амністії, до пенсійних фондів.

Окремим питанням реформування виплат пільгових пенсій є проблема оподаткування. Пенсії можна оподатковувати на трьох етапах:

1. Коли робляться внески – податок на суму пенсійного внеску.
2. Упродовж періоду інвестування – податок на інвестиційний дохід.
3. При виплаті пенсій – пенсії оподатковуються прибутковим податком з громадян.

Важливо, щоб податки стягувалися лише на одному з перелічених етапів. У переважній більшості країн, де існують програми приватного пенсійного забезпечення, застосовується практика податкової відстрочки, тобто, коли оподатковуються не внески та інвестиційний дохід, а пенсійні виплати.

Щоб запобігти негативному впливу приватного пенсійного страхування на бюджетні доходи, від податку звільняють обмежену суму (чи відсоток від заробітної плати) добровільних страхових внесків. Як правило, не оподатковуються прибутковим податком внески, що не перевищують 10–20 % заробітку працівників, або певну номінальну суму. В Україні також прийнята практика оподаткування пенсійних виплат, тому інші суб'єкти пенсійного забезпечення звільняються від оподаткування коштів, спрямованих на недержавне пенсійне забезпечення, а також при їх розміщенні та управлінні.

З 1 січня 2005 р. в повному обсязі почали діяти податкові пільги в недержавному пенсійному забезпеченні, завдяки чому воно зацікавило гравців українського фінансового ринку, а саме:

1) Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» закріплює: «Пенсійні внески роботодавців мають цільове призначення та не обкладаються податком із прибутку, прибутковим податком і іншими обов'язковими відрахуваннями у межах граничного їх розміру, визначеного податковим законодавством. Роботодавець, який сплачує за власний рахунок добровільні пенсійні внески на користь найманої ним фізичної особи по договору довгострокового стра-

хування життя або будь-якого виду недержавного пенсійного забезпечення, має право віднести до складу валових витрат кожного звітного податкового періоду (наростаючим підсумком) суму таких внесків, яка сукупно не перевищує 15 відсотків від заробітної плати, нарахованої такій найманій особі протягом податкового року, на який припадають такі податкові періоди. При цьому сума таких платежів не може перевищувати розмірів податкової соціальної пільги, що дорівнює сумі прожиткового мінімуму, встановленого для працездатної особи на 1 січня звітного податкового року, помноженої на 1,4 та округленої до найближчих 10 гривень протягом такого податкового періоду...» [4].

Щодо оподаткування діяльності інститутів, які акумулюють пенсійні внески, слід зазначити, що пенсійні активи, які є власністю фонду, повинні забезпечувати його зобов'язання. Інвестиційний дохід, який виникає внаслідок розміщення активів, спрямовується на їх збільшення та призводить до одночасного збільшення зобов'язань, тому пенсійні активи, що знаходяться в довірчому управлінні, не підлягають оподаткуванню. Комісійні фонду, Компанії з управління активами (КУА) й інше визначаються кошторисом витрат, а перевищення доходів над витратами обкладається податком із прибутку на загальних підставах згідно із Законом «Про оподаткування прибутку підприємств». Пенсійні активи також не обкладаються податками з обороту і на майно.

2) Закон України «Про податок з доходів фізичних осіб» [5] проголошує:

«Оподаткування відбувається на етапі пенсійних виплат і здійснюється за ставкою 15 відсотків від:

- 60 відсотків суми виплат пенсії на визначений строк, що проводиться з недержавного пенсійного фонду учасникові фонду в порядку та строки, визначені законодавством;
- 60 відсотків сум пенсійних виплат за договором пенсійного вкладу, виплат довічної пенсії (довічні ануїтети);
- викупної суми при достроковому розірванні страхувальником договору довгострокового страхування життя;
- суми коштів, яка виплачується вкладникові з його пенсійного рахунку у зв'язку з достроковим розірванням договору пенсійного вкладу;
- суми одноразових пенсійних виплат учасникові недержавного пенсійного фонду.

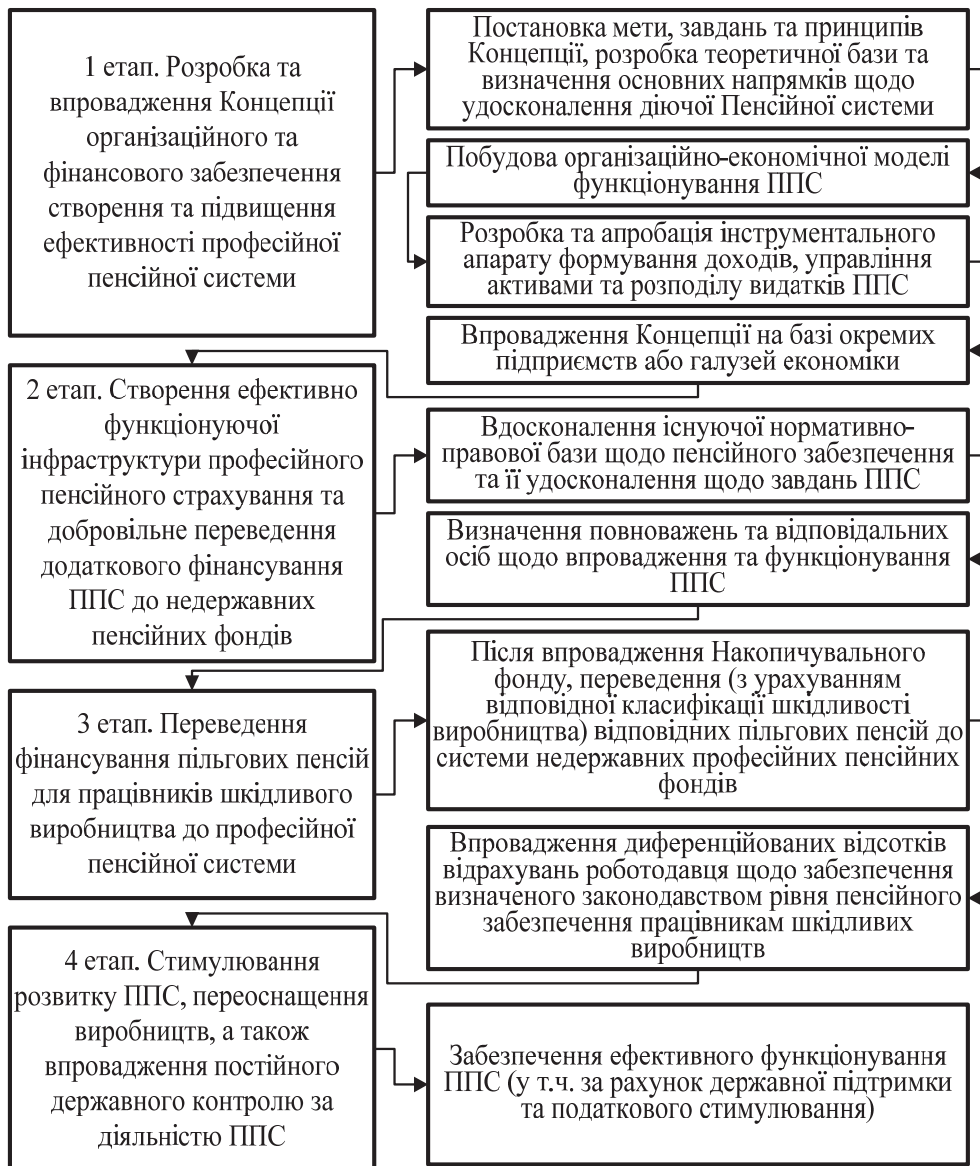
Не підлягають оподаткуванню при їх нарахуванні (виплаті):

- суми регулярних та послідовних виплат (ануїтетів) за договором довгострокового страхування життя або пенсійних виплат за договором пенсійного вкладу, виплат пенсій на визначений строк або довічних пенсій, одержувані платником податку – резидентом, що має вік, не менший 70 років;
- сума виплат за договором пенсійного вкладу, виплат пенсії на визначений строк, довічних або одноразових пенсій, якщо вкладник, учасник недержавного пенсійного фонду чи застрахована особа, отримує інвалідність I групи».

Організація професійної пенсійної системи (ППС) повинна здійснюватися в кілька етапів, кожний з яких являє собою певну послідовність дій, спрямованих на досягнення кінцевого результату (рис. 1).

Особливий інтерес становить початковий етап – розробка й реалізація концепції ефективного функціонування організаційного та фінансового механізму професійного пенсійного страхування в Україні – тому що сьогодні існують різні підходи до вирішення проблеми розвитку ППС, разом з тим немає єдиної концепції їх організації. Розробка й реалізація подібної практичної концепції необхідні для здійснення ефективної діяльності по розвитку ППС та побудові ефективного фінансового механізму.

На наш погляд, концепція розвитку механізму фінансування пільгових пенсій, зокрема і організації ППС (надалі: Концепція), повинна включати такі етапи впровадження:

Рис. 1. Етапи формування професійної пенсійної системи за рахунок підвищення ефективності існуючої пенсійної системи

1. Вихідні положення Концепції: мета, завдання та місце Концепції; визначення її базових понять; співвідношення з іншими Концепціями соціальної й економічної політики; вироблення принципів і методології формування Концепції; її нормативно-правове забезпечення, зокрема, Законодавчі акти України та існуючі Концепції реформування Пенсійної системи України у цілому [1; 2; 6].

2. Проблеми й ризики, що виникають у процесі організації фінансування пільгових пенсій: результативність діючої пенсійної системи; основні причини існуючих проблем; сучасне бачення системи пільгових пенсій та ППС. Указаний блок передбачає розробку та вдосконалення першочергових інструментів та методів реалізації Концепції.

3. Система цілей та завдань системи пільгового пенсійного забезпечення: ціннісні орієнтири; погодженість цілей системи пільгового пенсійного забезпечення із завданнями пенсійної системи й системи соціального захисту.

4. Організаційно-фінансова модель системи пільгового пенсійного забезпечення: визначення базової моделі; основні інструменти та методи організації тощо.

5. Програма реалізації Концепції організації й прогноз можливих результатів.

Подібна структура Концепції дозволяє врахувати необхідні фактори, що роблять свій вплив на процес організації та фінансового забезпечення системи пільгового пенсійного забезпечення в Україні.

На початковому етапі розробки Концепції необхідно визначити вихідні положення, що обумовлюють статус Концепції та можливі напрями її реалізації.

Мета Концепції – розробка комплексу інструментів і методів, що забезпечать високий рівень соціальних стандартів та рівноправних умов у пенсійному забезпеченні різних категорій громадян. У Концепції необхідно встановити мету, завдання, принципи, джерела, основні інструменти та методи, що визначають центральні моменти організації й розвитку ППС і виробити шляхи вирішення можливих проблем. Частиною першого етапу є закріплення базових понять й визначень, встановлених у Концепції, необхідних для єдиного розуміння її змісту й вироблених пропозицій з організації ППС. Разом з тим у роботі не виключається введення додаткових понять і уточнення розглянутих. Базовими поняттями, на яких будується Концепція, є: професійна пенсійна система (ППС), пільгова пенсія (ПП), рівень шкідливості виробництва (РШВ), корпоративний пенсійний фонд (КПФ), ризики пенсійної системи тощо.

Як основні *принципи*, що спрямовані на підвищення ефективності функціонування механізму фінансування пільгових пенсій, можуть розглядатися:

- взаємозв'язок основних положень організації ППС із принципами реформування пенсійної системи України, закріпленими в Концепції реформи системи пенсійного забезпечення України;

- використання існуючої інфраструктури пенсійної системи на державному й недержавному рівнях для організації ППС. Мається на увазі, що ППС повинна розвиватися зсередини самої пенсійної системи, а не ззовні. При цьому необхідно використати вже створені й функціонуючі елементи пенсійної інфраструктури, такі як індивідуальний (персоніфікований) облік, недержавні пенсійні фонди, якими управляють компанії, спеціалізовані депозитарії тощо;

- наступність існуючих принципів фінансування й призначення пенсій у системі обов'язкового пенсійного страхування при організації ППС. Фінансування дострокових і додаткових професійних пенсій повинне здійснюватися не тільки відповідно до розподільного, але й відповідно до накопичувального принципу. Крім того, наступність стосується й категорій осіб, що мають у рамках обов'язкового пенсійного страхування право на достроковий вихід на пенсію при їхньому переході в систему ППС;

- прозорість діяльності системи ППС для всіх зацікавлених суб'єктів. Це положення полягає в необхідності наділення певними повноваженнями представників застрахованих осіб з метою організації додаткового контролю над системою ППС разом з контролем з боку державних структур. Як представників застрахованих осіб можна розглядати незалежні об'єднання працівників, а також інші об'єднання.

Нормативно-правовим забезпеченням реалізації Концепції повинні стати законодавчі акти і нормативні документи, що визначають форми, принципи й методи організації ППС в Україні. Основою цих актів можуть стати як нормативні документи, що регулюють сучасне пенсійне страхування й забезпечення, так і нормативні акти, розроблені безпосередньо – з метою законодавчого регулювання системи ППС, зокрема [4; 7; 8; 9]. При цьому необхідно враховувати, що сучасне пенсійне законодавство має низку істотних недоліків, які повинні бути усунуті в ході організації ППС.

Враховуючи проведені раніше дослідження, визначення пріоритетних напрямів реформування Пенсійної системи України, можна запропонувати наступну концепцію, що передбачає впровадження сучасних інструментів підвищення ефективності механізму фінансування пільгових пенсій в Україні, зокрема, через систему професійного пенсійного страхування (змішаного державного та недержавного фінансування дострокових пенсій) – рис. 2.

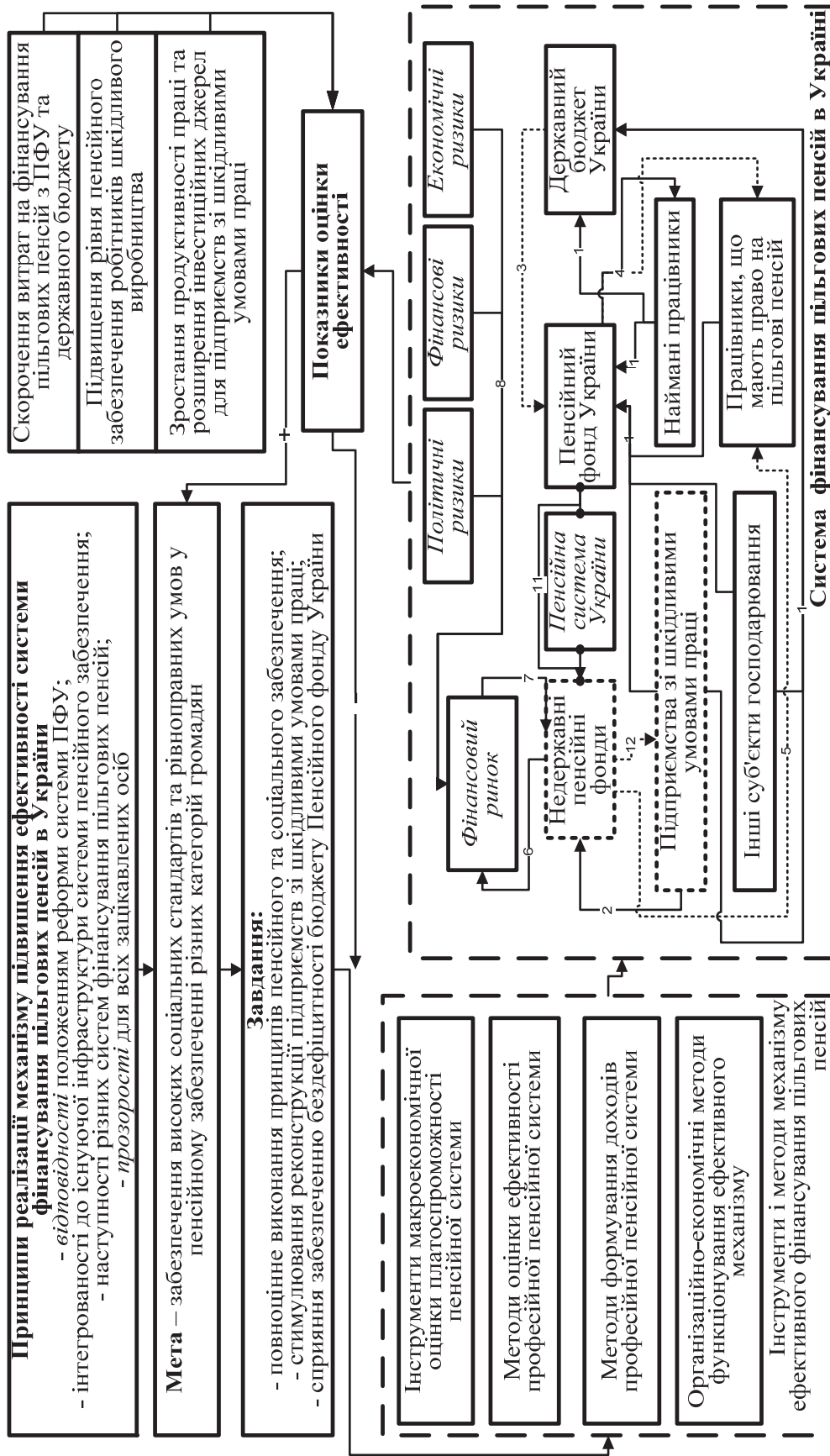

Рис. 2. Концепція механізму ефективного фінансування пільгових пенсій в Україні через професійну пенсійну систему

На рис. 2 сутність взаємозв'язків між блоками характеризується наступним: 1 – обов'язкові платежі фізичних та юридичних осіб до Пенсійного фонду України та Державного бюджету України; 2 – платежі юридичних осіб (зокрема, підприємств зі шкідливими умовами праці) до недержавних пенсійних фондів; 3 – погашення за рахунок коштів Державного бюджету дефіциту коштів Пенсійного фонду України; 4 – виплата трудових пенсій та пільгових пенсій за рахунок коштів ПФУ; 5 – виплата пільгових (дострокових пенсій) працівникам за рахунок коштів недержавного пенсійного фонду; 6 – інвестування активів недержавного пенсійного фонду; 7 – отримання інвестиційного прибутку або збитків від інвестування пенсійних активів; 8 – вплив факторів ризику на процеси інвестування активів пенсійного фонду (пов'язані з необхідністю ефективного їх управління); 9 – реалізація мети та завдань системі змішаного фінансування пільгових пенсій; 10 – оцінка ступеня досягнення мети та завдань професійної пенсійної системи; 11 – взаємозв'язок у межах спільного фінансування та контролю активів недержавного пенсійного фонду та Пенсійного фонду України; 12 – зворотний вплив діяльності недержавного пенсійного фонду на ефективність роботи підприємства (додаткові інвестиції, стимулювання продуктивності праці тощо). Як видно з рис. 2 основними складовими елементами, що спрямовані на підвищення ефективності механізму фінансування пільгових пенсій в Україні з урахуванням специфіки існування системи професійного пенсійного страхування, є: інструменти комплексної оцінки ефективності (у т.ч. зворотні зв'язки між системою соціального страхування та економічного розвитку країни); інструменти управління активами пенсійного фонду (визначення рівня ризику; вибір умовно безризикових інвестицій; визначення оптимальної інвестиційної стратегії тощо); інструменти визначення суми страхових виплат та майбутніх пенсійних анuitетів (актуарні розрахунки; визначення майбутньої та теперішньої вартості платежів); інструменти обґрунтування ступеня шкідливості виробництва та джерел фінансування дострокових пенсій.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Упровадження комплексу інструментів та методів, що передбачені концепцією (рис. 2), дозволить суттєво скоротити витрати на виплату пільгових пенсій за рахунок бюджету Пенсійного фонду України та підвищити соціальну захищеність працівників різних сфер економічної діяльності [5].

Бібліографічні посилання

1. Абубекерова А. З. Концепція підвищення ефективності механізму фінансування пільгових пенсій в Україні / А. З. Абубекерова // Новое в экономической кибернетике: сб. науч. ст. [Под общ. ред. Ю. Г. Лысенко]. – Донецкий нац. ун-т // Модели корпоративного менеджмента. – Донецк: ДонНУ. – 2008. – № 2. – С. 107–116.
2. Ачаркан В. А. Единая система пенсионного обеспечения и ее совершенствование / В. А. Ачаркан. – М. : Госюриздат, 1971. – 38 с.
3. Ачаркан В. А. Пенсии на льготных условиях и в льготных размерах / В. А. Ачаркан, Б. В. Лейтман – М. : Госюриздат, 1962. – 70 с.
4. Карцхия А. А. Пенсионное обеспечение по старости / А. А. Карцхия. – М. : Юридическая л-ра, 1978. – 134 с.
5. Касимов Ю. Ф. Введение в актуарную математику (страхование жизни и пенсионных схем) / Ю. Ф. Касимов. – М. : Анкил, 2001. – 176 с.
6. Багнюк І. Додаткова пенсія / І. Багнюк // Урядовий кур'єр. – 2004. – № 195. – С. 5.
7. Багнюк І. Хто і коли має право на пенсію за вислугу / І. Багнюк // Все про бухгалтерський облік. – 2003. – № 18. – С. 33–35.
8. IMF Working Paper WP/98/11 INTERNATIONAL MONETARY FUND. European 11 Department. Pension Reform in the Baltics, Russia, and other Countries of the Former Soviet Union (BRO), February 1998. – 214 p.

9. Social Security pensions. Development and reform. Edited by Colin Gillion, John Turner, Clive Bailey, Denis Latulippe. International Labor Office. Geneva, 2000. – 120 p.

Надійшла до редколегії 25.09.2009.

УДК 336.657

О. Й. Шевцова, М. О. Власенко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ФІНАНСОВИЙ ЛІЗИНГ У СИСТЕМІ ФІНАНСОВОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА: ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПЛАНУВАННЯ

Розглянуто поняття фінансового лізингу як виду фінансового посередництва, визначено нормативно-правові засади надання посередницьких послуг з фінансового лізингу в Україні, висвітлено сучасний стан та перспективи розвитку ринку фінансового лізингу в Україні, досліджено принципи організації та управління лізинговою діяльністю, запропоновано систему планування фінансової діяльності у лізинговій компанії.

Ключові слова: фінансове посередництво, фінансовий лізинг, організація та планування в лізинговій компанії.

Рассмотрено понятие финансового лизинга как вида финансового посредничества, определены нормативно-правовые основы предоставления посреднических услуг финансового лизинга в Украине, освещены современное состояние и перспективы развития рынка финансового лизинга в Украине, исследованы принципы организации и управления лизинговой деятельностью, предложена система планирования финансовой деятельности в лизинговой компании.

Ключевые слова: финансовое посредничество, финансовый лизинг, организация и планирование в лизинговой компании.

The term of financial leasing as a kind of financial intermediation has been overviewed, legislative bases of intermediation services of financial leasing in Ukraine have been defined, the current situation and the financial leasing market development prospects are covered, the organization and management of leasing activity principles have been examined, the system of financial activity plans for a leasing company has been developed.

Key words: financial intermediation, financial leasing, organization and planning in a leasing company.

Актуальність проблеми. Фінансовий менеджмент у сфері лізингу як єдина методологія тільки формується, відсутні серйозні теоретичні дослідження з цієї проблеми, а також комплексні практичні рекомендації з управління діяльністю лізингової компанії. У такій ситуації фінансова стратегія при ухваленні рішень з управління портфелем лізингових угод визначає подальшу долю лізингових компаній. Компанії, які зараз не приділяють належної уваги довгостроковому та короткостроковому фінансовому плануванню, отримають у майбутньому проблеми, що накопичаться, та не завжди зможуть їх повністю виправити.

Метою роботи є надання теоретичного обґрунтування фінансового лізингу як послуги з фінансового посередництва, а також організації та планування діяльності компанії лізингодавця.

Для досягнення вищезазначеної мети поставлено такі завдання:

– визначити нормативно-правові засади надання посередницьких послуг з фінансового лізингу в Україні;